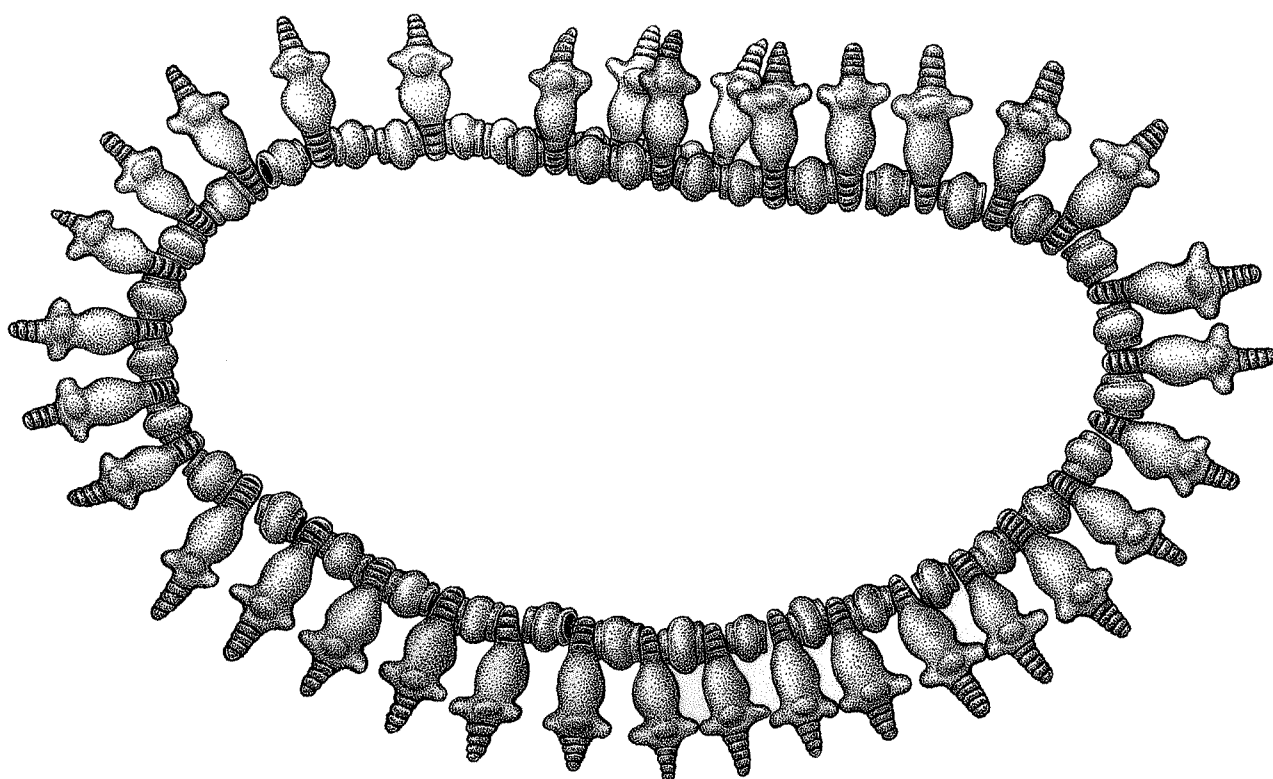
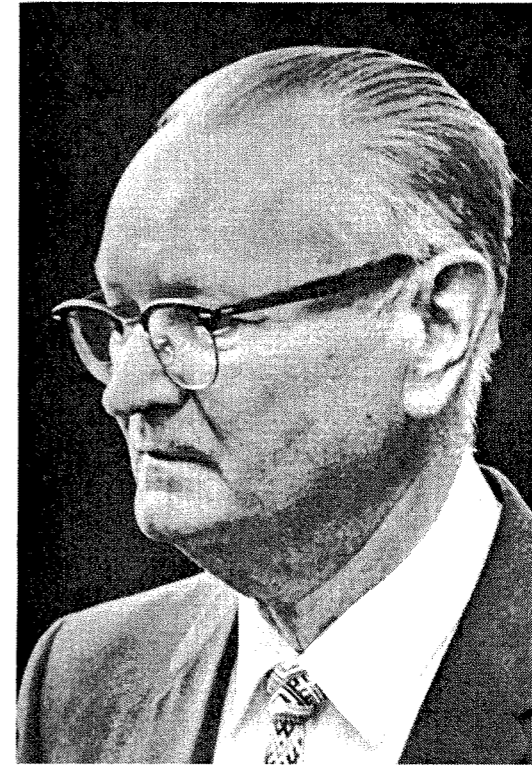

ARCHAEOLOGIA LITUANA

6

VILNIUS
2005

J. Pearson

ISSN 1392-6748

VILNIAUS UNIVERSITETAS
ARCHEOLOGIJOS KATEDRA

VILNIUS UNIVERSITY
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

ARCHAEOLOGIA LITUANA

6

*Skiriama prof. dr. Jono Puzino
šimtosioms gimimo metinėms*

Vilniaus universiteto leidykla
Vilnius University Publishing House
2005

Leidžia Vilniaus universiteto
Istorijos fakulteto Archeologijos katedra

Redaktorių kolegija
Editorial Board

Vyriausiasis redaktorius (Editor-in-Chief)

Prof. habil. dr. *Mykolas Michelbertas* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas (Deputy Editor-in-Chief)

Prof. dr. *Aleksiejus Luchtanas* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Atsakingoji sekretorė (Executive Secretary)

Violeta Vasiliauskienė – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05 H)

Nariai (Editors):

Prof. habil. dr. *Wojciech Nowakowski* – Varšuvos universitetas, Lenkija
(Istorija 05H)
Warsaw University, Poland
(History 05H)

Habil. dr. *Adolfas Tautavičius* – Pilių tyrimo centras (Istorija 05H)
Castle Research Center (History 05H)

Doc. dr. *Albinas Kuncevičius* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Doc. dr. *Eugenijus Jovaiša* – Vilniaus pedagoginis universitetas (Istorija 05H)
Vilnius Pedagogical University (History 05H)

Doc. dr. *Algimantas Merkevičius* – Vilniaus universitetas (Istorija 05H)
Vilnius University (History 05H)

Redakcijos adresas (Address):

Vilniaus universiteto Archeologijos katedra
(Department of Archaeology Vilnius University)
Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius, Lithuania
Tel. (Phone): 268 72 84, 268 72 85
Faksas (Fax) 268 72 82
El. paštas: (e-mail) *violeta.vasiliauskiene@if.vu.lt*

Turiny – Contents – Inhalt

<i>Pratarmė</i>	7	<i>Vytautas Juškaitis</i> . Žirgų kapai Rytų Lietuvos pilkapynuose vėlyvajame geležies amžiuje (IX–XII a.)	139
<i>Arūnas Pemkus, Adolfas Tautavičius</i> . Prof. dr. Jono Puzino bibliografija. 1926–2004	9	Horse burials in East Lithuanian barrows of the Late Iron Age Summary	162
<i>Jurgis Jankus</i> . Jonas Puzinas apie save ir apie kitus. <i>Juostelėn įkalbėtas žodis</i>	39	<i>Povilas Blaževičius</i> . Žydų lošimo vilkeliai Lietuvos archeologinėje medžiagoje	164
<i>Straipsniai</i>		Jewish Spinning Tops in the Archaeological Material of Lithuania. Summary	171
<i>Egidijus Šatavičius</i> . Lietuvos vėlyvojo paleolito kultūrų periodizacija	49	<i>Diskusija, polemika</i>	
The Final Palaeolithic Cultures in Lithuania. Summary	81	<i>Eduardas Remecas</i> . Kelios pastabos apie Stasio Sajausko recenziją „E. Remecas. Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis. Vilnius, 2003. 107 p.“	172
<i>Linus Tamulynas</i> . Apie du išskirtinius romėniškojo laikotarpio radinius iš Jogučių kapinyno	83	<i>In memoriam</i>	
Über zwei extraordinäre Funde der jüngeren römischen Kaiserzeit aus dem Jogučiai-Gräberfeld. Zusammenfassung	91	<i>Aleksiejus Luchtanas</i> . Pranas Kulikauskas	176
<i>Mykolas Michelbertas</i> . Mikužių kapinyno (Klaipėdos rajonas) radiniai	94	<i>Vladas Žulkus</i> . Valentinas Sedovas	179
Funde des Gräberfeldes Mikužiai (Rayon Klaipėda). Zusammenfassung	110	<i>Mūsų jubilatai</i>	
<i>Audronė Bliujienė</i> . Iš baltų amatinkystės istorijos: baltiški <i>Berlock</i> kabučiai	112	<i>Mykolas Michelbertas</i> . Adolfui Tautavičiui – 80	181
From the History of Baltic Handicraft Tradition or Bronze Baltic Berlocks. Summary	130	<i>Recenzijos, apžvalgos</i>	
<i>Ernestas Vasiliauskas</i> . Žiemgalių antkaklės XII–XIII amžiuje.	131	<i>Mykolas Michelbertas</i> . Darbas apie Latvijos pilis	183
Semigallian Neck-rings in the 12–13 th . Summary	138	<i>Mokslinio gyvenimo kronika</i>	
		<i>Violeta Vasiliauskienė</i> . Archeologijos katedros mokslinės veiklos apžvalga. 2004 metai	185

In memoriam

Pranas Kulikauskas

Archeologas doc. dr. Pranas Kulikauskas yra vienas iš lietuvių archeologijos pradininkų. Per beveik 70 aktyvios mokslinės, pedagoginės ir organizacinės veiklos metų didžiai nusipelnė Lietuvos archeologijos ir istorijos mokslui.

Pranas Kulikauskas gimė 1913 metų kovo 7 dieną Purvynų kaime, netoli Aukštadvario, gausioje Zigmo ir Antaninos Kulikauskų šeimoje. Mokėsi pradinėje ir vidurinėje mokykloje Aukštadvaryje, Alytaus valstybinėje gimnazijoje. Ją baigė 1934 metais. 1935 metais P. Kulikauskas įstojo į Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą. Iš pradžių studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, o po metų perėjo į istorijos skyrių. Kauno universitete jis lankė lietuvių kalbininkų, istorikų ir rašytojų V. Krėvės-Mickevičiaus, B. Sruogos, V. Mykolaičio-Putino, I. Lappo, P. Skardžiaus, V. Sezemano, M. Biržiškos, I. Jonyno, A. Janulaičio, L. Karsavino ir kt. paskaitas. Tuo metu Kauno universitete dar nebuvo archeologijos specialybės, tačiau nuo 1935 metų epizodinius archeologijos pagrindų, archeologinių tyrinėjimų metodikos ir Lietuvos archeologijos kursus pradėjo skaityti užsienyje baigęs mokslus Jonas Puzinas. Tuo metu Lietuvoje jis buvo pirmas archeologas, turintis archeologijos mokslo diplomą. P. Kulikauskas susidomėjo archeologija, užsirašė da-

lyvauti Lietuvos archeologijos pratybose. Studijuodamas antrame kurse nuo 1936 metų rudens pradėjo dirbti naujai įsteigtame Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus priešistoriniame skyriuje muziejininku. Dirbdamas muziejuje jis sistemino archeologinių fondų medžiagą, sudarinėjo kartotekas. Kartu su J. Puzinu ir savarankiškai tyrinėjo Upytės, Liepynų, Paulaičių, Nikėlų, Paštuvos, Poškaičių, Delnicos, Purvynų ir kt. plokštinius kapinynus. Muziejaus vadovybė, teigiamai vertindama jo darbą, išrūpino valstybinę stipendiją studijoms užsienyje. 1938 metais P. Kulikauskas išvyko mokytis į Karaliaučiaus universitetą. Ten studijavo archeologiją, antropologiją, baltistiką. Šių mokslų paskaitas tuo metu skaitė B. Richthofenas, J. Jansenas, V. Falkenhanas, J. Lefleris ir kt. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, 1940 metais P. Kulikauskas grįžo į Lietuvą ir tęsė studijas Vilniaus universitete. Jį baigė 1942 metais. Tarybinį aukštojo mokslo diplomą įgijo 1946 metais.

Prano Kulikausko mokslinio darbo kryptys išryškėjo dar studijų metais, rašant diplominį darbą „Upytės kapinyno tyrinėjimų duomenys“ bei pirmą didelį mokslinį straipsnį „Emaliuotieji dirbiniai Lietuvoje“, išspausdintą Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštyje 1941 metais. Nagrinėdamas retus ir įdomius romėniškojo laikotarpio arba senojo geležies amžiaus dirbinius, P. Kulikauskas jau tada parodė gilų ir visapusišką archeologinės medžiagos pažinimą.

Karas ir hitlerinė okupacija padarė didžiulių nuostolių archeologijos mokslui. Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje iš archeologų tebuvo likę P. Kulikauskas, R. Volkaitė-Kulikauskienė, R. Jablonskytė ir P. Tarasienka. P. Kulikauskui tuo metu teko didžiulis darbo krūvis. Jam reikėjo ne tik dirbti muziejinį darbą, bet ir rengti naujus archeologus (nuo 1944 metų jis Vilniaus universiteto, 1946 metais – Kauno universiteto dėstytojas). Tuo pat metu teko rūpintis būsimų ekspedicijų materialine baze, iš naujo pradėti archeologijos paminklų tyrinėjimų darbą, iš naujų pozicijų apibendrinti sukauptą medžiagą.

Nuo 1948 metų P. Kulikauskas, nepalikdamas universiteto, pradėjo dirbti Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvos istorijos institute. Iš pradžių jaunesniuojų

moksliniu bendradarbiu, nuo tų pačių metų gegužės buvo paskirtas instituto moksliniu sekretoriumi, o nuo 1949 metų jam suteiktas vyr. mokslinio bendradarbio vardas. 1952 metais P. Kulikauskas tapo archeologijos-etnografijos sektoriaus vadovu. Nuo to laiko iki pat 1962 metų (nuo 1956 iki 1962 m. Vilniaus universitete nedirbo) jis vadovavo visam respublikos archeologijos mokslui, sprendė gausius mokslo tiriamuosius ir organizacinius klausimus. Tuo laikotarpiu buvo palaikomi glaudūs ryšiai su SSRS Mokslų akademijos Materialinės kultūros istorijos institutu ir tuomet jame dirbusiais archeologais F. Gurevič, G. Fiodorovu, P. Tretjakovu, A. Briusovu, A. Mongaitu, T. Tarakanova ir kt. Tai labai padėjo atkuriant archeologijos mokslą Lietuvoje, keliant archeologų kvalifikaciją.

1949 metais P. Kulikauskas pirmasis iš archeologų apgynė istorijos mokslų kandidato disertaciją „Kurmaičių archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimų duomenys“. Pokario metais Lietuvos proistorė nebuvo įtraukta į akademinius kursus. 1953 metais P. Kulikauskas dalyvavo rengiant trumpą Lietuvos TSR istorijos kursą (rusų k.), kuriame parašė skyrius apie pirmąją bendruomeninę santvarką. Platesnė šios temos versija buvo išspausdinta keturtomės Lietuvos TSR istorijos I tome 1957 metais. Šis darbas iki šiol neprarado savo vertės. Autoriams, tarp jų ir P. Kulikauskui, buvo paskirta Respublikinė premija mokslo ir technikos srityje.

Sukaupta gausi archeologinė medžiaga ilgą laiką nebuvo reikiamai apibendrinta. Kartu su R. Kulikauskiene ir A. Tautavičiumi P. Kulikauskas 1961 metais parengė ir išleido knygą „Lietuvos archeologijos bruožai“. Jis buvo atsakingasis šio darbo redaktorius, kartu parašė didžiausius jo skyrius. Šis darbas ir mūsų dienomis yra parankinė kiekvieno Lietuvos archeologo knyga.

Prano Kulikausko mokslinių interesų ratas buvo labai platus. Straipsniuose, paskelbtuose LTSR MA darbuose, leidinyje „Iš lietuvių kultūros istorijos“ ir kitur jis nagrinėjo atskirus paminklus ir archeologines kultūras, žemdirbystę ir gyvulininkystę, metalurgiją, senąją statybą, plačiai skelbė naujausių tyrinėjimų medžiagą. Tačiau pagrindinį dėmesį skyrė senajam geležies amžiui.

Dirbdamas Istorijos institute, vadovaudamas archeologijos-etnografijos sektoriui, P. Kulikauskas labai daug dėmesio skyrė archeologijos paminklų apsaugai. Jis dalyvavo visose pirmosiose pokario žvalgomosiose ekspedicijose, vadovavo archeologijos paminklų tyrimams. Iš svarbesnių P. Kulikausko 1950–1961 metais tyrinėtų archeologijos paminklų paminėtini Nemenčinės, Piliakal-

nio, Paveisininkų piliakalniai, Kurmaičių, Krikštonių kapinynai ir pilkapynai.

Ilgus metus P. Kulikauskas palaikė ryšius su žymiais Pabaltijo ir kitų kraštų archeologais – H. Moora, P. Tretjakovu, E. Šnore, M. Šmidehelm, J. Antonevičiumi ir kitais. Pirmaisiais pokario metais kartu su R. Kulikauskiene, P. Tarasienka, R. Rimantiene reprezentavo Lietuvos archeologiją Sovietų Sąjungos archeologų konferencijose, skaitė pranešimus Maskvoje, Leningrade, Tartu, Rygoje, Minske. Jo moksliniai straipsniai yra spausdinti SSRS, Estijos SSR, Baltarusijos SSR, Čekoslovakijos, Lenkijos archeologiniuose leidiniuose.

Nuo 1962 metų P. Kulikauskas dirbo tik Vilniaus universitete. Nuo tų pačių metų rudens iki 1966 metų vadovavo Archeologijos-etnografijos katedrai, o 1966 metais reorganizavus ją į Lietuvos SSR istorijos katedrą, dirbo joje iki 1983 metų. 1964 metais Pranui Kulikauskui buvo suteiktas docento vardas.

Docento P. Kulikausko darbas Vilniaus universitete buvo labai įvairus. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas aukštos kvalifikacijos archeologų rengimui. Vilniaus universitete docentas įvairiu laiku skaitė „Archeologijos pagrindų“, „Muziejininkystės pagrindų“ (visiems istorikams), „Lietuvos archeologijos“, „Archeologijos tyrinėjimų istorijos Lietuvoje“, „Akmens amžiaus“, „IX–XVI a. lietuvių materialinės kultūros“ (muziejininkystės specializacijos studentams) kursus. Nuo 1949 iki 1982 metų Vilniaus universitetą baigė daugiau kaip 120 archeologų. Nesuklysimė pasakę, kad beveik visi vyresnės ir vidurinės kartos archeologai yra buvę docento P. Kulikausko mokiniai. Ilgą laiką P. Kulikauskas dėstė ir Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute, skaitė istorikams „Archeologijos pagrindų“ bei „Lietuvos archeologijos“ kursus.

Dirbdamas universitete P. Kulikauskas neapsiribojo vien teorijos dalykais, daug laiko skyrė studentų archeologinei praktikai. Jo pastangomis buvo sukurta tam laikotarpiui puiki ekspedicijų materialinė bazė, pagal naujausius lauko tyrinėjimų metodikos reikalavimus vykdomi kasinėjimai tapo tikru „vasaros universitetu“ kiekvienam studentui, dirbusiam P. Kulikausko vadovaujamosiose ekspedicijose. Universitete ekspedicijų metu buvo tyrinėti tokie paminklai kaip Kunigiškių-Pajevonio (1963–1964 m.), Rudaminos (1965 m.), Obelytės-Kaukų (1967–1969), Sudargo (1970 m.), Varnupių (1971 m.) piliakalniai, Papiškių ir Vilkiutinio (1973–1974 m.) krūsniniai pilkapiai. Kartu su Istorijos institutu tyrinėti tokie unikalūs paminklai kaip Narkūnų piliakalniai (1975–1978 m.), 1979 me-

tais pradėti šiuo metu UNESCO pasaulio paveldo objekto – Kernavės piliakalnių tyrinėjimai.

Nuo 1961 metų P. Kulikauskas pagrindinį dėmesį skyrė Lietuvos Užnemunės piliakalnių tyrinėjimams, nes iki to laiko Lietuvos archeologams ši sritis buvo *terra incognita*. Užnemunės piliakalnių tyrinėjimų medžiagą P. Kulikauskas skelbė universiteto istorikų mokslo darbuose. Po daugelio tyrinėjimų ir analizės metų 1982 metais buvo išleista monografija „Užnemunės piliakalniai I–XIII amžiais“.

Dirbdamas didelį mokslinį ir pedagoginį darbą, P. Kulikauskas visada rasdavo laiko archeologijos mokslo populiarinimui. Jis buvo nuolatinis studentų archeologinių konferencijų organizatorius, ilgus metus vadovavo Studentų mokslinės draugijos Archeologijos būreliui. Vadovaujami docento, studentai, būsimi archeologai, sėkmingai atstovavo Lietuvai SSRS studentų konferencijose, mokslinių darbų apžiūrose. P. Kulikausko iniciatyva buvo įkurtas ir kurį laiką sėkmingai veikė Istorijos fakulteto visuomeninis muziejus.

P. Kulikauskas rašė mokslo populiarinimo straipsnius įvairiausioje spaudoje – „Mokslas ir gyvenimas“, „Kom-

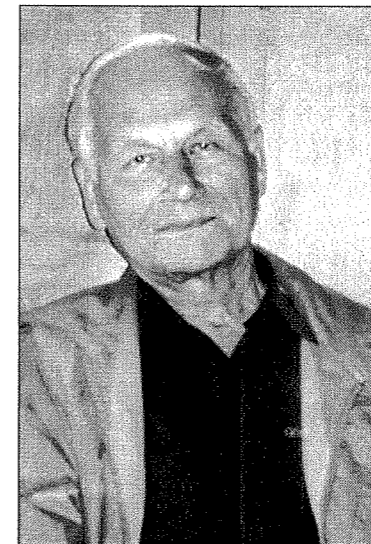
jaunimo tiesa“, „Moksleivis“, „Lietuvos pionierius“, „Gimtasis kraštas“, „Vakarinės naujienos“, įvairių rajonų vietinėje spaudoje.

1983 metų rudenį, išėjęs į pensiją, P. Kulikauskas nenustojo aktyviai domėtis Lietuvos archeologijos mokslu, pateikė jaunystėje tyrinėto Upytės kapinyno publikaciją, parašė pluoštą prisiminimų. Paskutiniai dideli ir labai reikšmingi P. Kulikausko darbai pasirodė jau atgavusioje nepriklausomybę Lietuvoje. Tai dirbant Vilniaus universitete sumanyta Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 metų) bei 2003 m. išleista labai nuoširdi ir asmeniškai prisiminimų knyga „Kelias į archeologiją“. Tai bene vienintelis tokio pobūdžio veikalas Lietuvos archeologijos mokslo istorijoje, atspindintis mūsų archeologijos patriarcho ir mokytojo mintis apie laiką ir žmones – mokytojus, mokinius, bendražygius.

Docentas Pranas Kulikauskas paliko mus po sunkios ligos 2004 metų gruodžio 15 dieną. Smėlio kalva Antakalnio kapinėse priglaudė šį iškilų žmogų. Sunku patikėti, kad šiandieną šalia nėra Mokytojo.

Aleksiejus Luchtanas

Valentinas Sedovas

Akademikui, profesoriui, habilituotam daktarui Valentinui Sedovui (Valentin Vasiljevič Sedov) 2004 m. lapkričio 21 d. būtų sukakę 80 metų. Savo jubiliejui skirtą knygą, kurioje buvo jo kolegų ir jaunesnės kartos mokslininkų, laikiusių save profesoriaus mokiniais, tarp jų ir Lietuvos archeologų straipsniai, V. Sedovas pamatė jau gulėdamas ligoninės lovoje, iš kurios taip ir nebeatsikėlė. V. Sedovas mirė 2004 m. spalio 4 d.

Valentinas Sedovas iki pat paskutinių dienų buvo rašantis archeologas. Pagrindinė jo pastarųjų dešimtmečių tyrimų tema – rytinių slavų etnogenezė ir jų ryšiai su kaimynais – gyva ir paskutiniuose profesoriaus darbuose. V. Sedovui priklauso originalių idėjų ir rytinių slavų kilmės arealų, migracijų ir kultūros tyrimų autorystė, jis laikomas šiuolaikinės slavų etnokultūrinės koncepcijos kūrėju. Profesorius V. Sedovas niekada nebuvo siaurų archeologijos problemų nagrinėjimo šalininkas – dauguma jo straipsnių ir knygų yra sintetinio tyrinėjimo pavyzdys, pasižymi puikiu labai plataus archeologinio konteksto pažinimu ir naujomis idėjomis.

Daug metų tyrinėdamas slavų etnogenezę ir etninę istoriją Valentinas Sedovas gerai išmanė baltų archeologijos problematiką ir buvo pripažintas baltų ir finougrių senovės tyrinėtojas. Baltų kultūra buvo profesoriaus Valentino Sedovo ypatingo dėmesio objektas. Kaip tik Maskvoje, Archeologijos institute, Sedovo dėka pirmą kartą pasirodė straipsniai, paremti ne tik lingvistinėmis, bet ir archeologijos medžiagos studijomis apie baltų, kurie kažkada gyveno Rusijos

centrinėje ir pietinėje dalyje, pėdsakus. Be profesoriaus V. Sedovo neapsieidavo beveik nė viena svarbesnė konferencija, kurioje būdavo aptariamoms slavų bei baltų ir slavų kultūrinių kontaktų ar sąveikų problemos. Vienas kitas archeologas gali pasakyti, jog kai kurios V. Sedovo hipotezės nėra pakankamai pagrįstos arba abejotinos, ginčytinos. Čia ir glūdėjo profesoriaus Sedovo jėga – jo pajudintos problemos ar naujos hipotezės drums archeologų protus ir žadins polemiką dar ne vieną dešimtmetį.

Šis didis savo darbais žmogus, tarptautiniu mastu plačiai pripažintas archeologas, buvo kuklus, o kartais ir mažai pastebimas. Jis nemėgo garsių kalbų ir savireklamos. Savo pašaukimu ir gyvenimo prasme jis laikė archeologiją ir visada liko ištikimas savo nuostatoms. Įdomus Valentino Sedovo kelias į archeologiją. Ketinęs būti karo lakūnu jau 1942 metais jis pėstininku pateko į veikiančiąją armiją, kariavo įvairiuose frontuose, o karą užbaigė Charbine. Būtent čia iš rusų emigrantų bibliotekų jam į rankas pateko knygų, kuriose Rusijos praeitis buvo aprašoma kitaip nei sovietinėje istoriografijoje. Tai ir paskatino V. Sedovą domėtis istorija. Būsimojo akademiko apsisprendimas buvo teisingas – baigęs Maskvos valstybinį universitetą V. Sedovas 1951 metais įstojo į aspirantūrą SSRS Mokslų akademijos Materialinės kultūros institute ir taip pradėjo mokslininko karjerą.

Plačios apimties lauko tyrimai, labai svarbus indėlis į Rusijos archeologijos paveldo išsaugojimą, ilgametis vadovavimas archeologinių lauko tyrimų sektoriui SSRS Mokslų akademijos Archeologijos institute, periodinių archeologijos leidinių organizavimas, didelių tarptautinių konferencijų rengimas buvo kasdienė ir ilgametė profesoriaus duona. Na ir, žinoma, tyrimai ir jų publikavimas – straipsniai, monografijos, atstovavimas įvairiuose kongresuose ir tarptautinėse organizacijose. V. Sedovas nepadarė didelės karjeros kaip administratorius. To priešastis buvo abejingumas „rūmų“ žaidimams ir atsidavimas savo profesijai. Profesorius mažai kalbėdavo ir mokėjo išklausti kitus, buvo labai tolerantiškas kitų nuomonei, pradedančius mokslininkus ir savo aspirantus (tokiu teko būti ir man) skatindavo savarankiškai mąstyti ir kurti originalias idėjas. Kita vertus, gindamas savo idėjas mėgo ir mokėjo diskutuoti, bet nevengė koreguoti savo nuostatų jei būdavo įtikinamas galėjęs būti priešingai.